

Vezérlés az LPT-porton

Alfától Omegáig. XII.

Az előző cikkünkben elkezdtünk ismerkedni a léptetőmotorokkal. Nagy vonalakban áttekintettük az elvi felépítést, működést, a z olcsó beszerzési lehetőségeket, (a szaküzleteken kívül milyen kidobott számítástechnikai eszközökben fordul elő gyakrabban). Most újabb hasznos információkat sajátíthatunk el...

Kis gyakorlati feladat: kivezetések beazonosítása. ::

Az előző számban arra biztattam minden olvasót, hogy keressen 5/6 vezetékes léptetőmotorokat. Akinek sikerült találnia, most elvégezheti a kivezetések beazonosítását... Ha visszaemlékszünk, akkor mindig egy tekercs van áram alatt, és a tekercseket egymás után, sorban ki / bekapcsolgatjuk. Ennek hatására a kis mágneses „fogacskák” szépen lépkednek a következő pozícióba.

Ezt az ismeretünket fogjuk felhasználni a munkánk során. A tekercsek beazonosítását értelemszerűen úgy lehet megtenni, hogy előbb ellenállásmérővel kikeressük a közös vége(ke)t. Ez, mint már az előző részben szó volt róla, 5-kivezetéses motoroknál egy, 6-kivezetéses motoroknál, pedig két szál drótot jelent. A mérésnél úgy tekintjük, hogy a tekercsek Y-alakba kötött ellenállások, tehát azok a végek, amik egymáshoz képest nagyobb (dupla) ellenállást mutatnak, a fáziskivezetések. A fennmaradó egy, illetve két vég pedig, - ami a kisebbik ellenállást mutatja a többivel -, lesz a közös kivezetés. Az előző számban látható volt a motor villamos jelölése. Ott hat kivezetéses kivétel van feltüntetve és a közös kivezetéseknek a tekercsek középső „megcsapolásai” felelnek meg. Értelemszerűen az öt kivezetéses motornál ezek a fémházon belül már eleve közösítve vannak. Hat kivezetésnél, pedig nekünk kell ezt megtenni. Remélhetőleg, a rajz, illetve a leírás alapján egyszerű lesz a közös szálak kikeresése.

Miután ezzel megvagyunk, kapcsoljuk a közös véget fixen a PC-nk tápegységének +12V-os kivezetésére. (Emlékezzünk: sárga színű vezeték, pl. a HDD tápkábel!) Most négy, szabad vég marad a kezünkben. Ez lesz a négy fáziskivezetés. Egyelőre mindegyik a levegőben lóg, és nem ér sem egymáshoz, sem a GND-hez (Fekete vezeték, vagy a számítógép fémburkolata.) A közös kivezetésre ragasszunk egy „+” címkét, hogy pontosan tudjuk, hova való.

FONTOS FIGYELMEZTETÉS! A SZÁMÍTÓGÉP ÁRAMKÖREIT, A PORTOK KIVEZETÉSEIT VÉLETLENÜL SE ÉRINTSÜK MEG SEM A 12V-AL, SEM A LÉPTETŐMOTOR SZABAD VÉGEIVEL, (AZAZ ÜGYELJÜNK, NEHOGY A LEVEGŐBEN LÓGÓ SZÁLAK BAJT OKOZHASSANAK) MERT AZ A RENDSZER AZONNALI, ÉS TELJES MEGHIBÁSODÁSÁT OKOZZA! (A PIROS +5V ÉS A SÁRGA, +12V ÖSSZEÉRINTÉSE IS HASONLÓAN TRAGIKUS LEHET A GÉPÜNK ÉLETÉRE NÉZVE.) A GYAKORLOTTABB OLVASÓINK SZÁMÁRA TALÁN TRIVIÁLIS DOLGOK EZEK, AZONBAN GONDOLNUNK KELL A KEZDŐKRE IS... MINT ANNYISZOR MÁR, A SZERZŐ JAVASOLJA, HA BIZONYTALANOK VAGYUNK AZ ELEKTRONIKÁBAN, AKKOR KÉRJÜK INKÁBB EGY KÖZELI SZAKEMBER TANÁCSÁT, VAGY SEGÍTSÉGÉT.

Most jön az izgalmas rész: megkeressük, és megszámozzuk a fáziskivezetéseket! Ehhez találomra kiválasztunk egyetlen szál vezetékét, és ráragasztunk egy

címkét, 1-es felirattal. Most keressük a hozzá való kettést. A kettés az lesz, amelyik a motort jobb kéz felé, (áramutató járásának irányában) a következő, legkisebb elmozdulást mutató pozícióba fordítja.

Azaz: alaphelyzetbe hozzuk a motort, tehát az egyes kivezetést hozzáérintjük pillanatra a GND-re. Motorkánk a pozíciójától függően vagy nem modul sehoval, (mert eleve jó helyen állt a tengelye) vagy beugrik a helyére. Most elengedjük az 1-es számmal jelzett szálát, és találomra megfogunk egy másikat, majd azt érintjük GND-re.

Ekkor egy ugrást látunk előre, vagy hátra. Megjegyezzük, hogy merre, illetve mekkorát lépett a motor, s a szálát félrehajlítjuk. Most ismét az egyes számú kivezetést kötik GND-re, hogy a motor visszaálljon a kezdeti pozícióba, majd a maradék két szál közül egyet GND-re érintünk. Megint megfigyeljük, merre és mekkora az elmozdulás. Ezután megint jön az alaphelyzet, vagyis az egyes szállal való visszaállítás. Ebben a sorozatban végezetül a harmadik, utolsó jelöletlen drót GND-re érintése. Így már mindhárom lépési lehetőséget látva tudni fogjuk, melyik jelentette a helyes variációt. Erre a 2-es feliratot ragasszunk rá!

Ha megvan az egyes, illetve a kettesszámú fázisunk is, már csupán el kell dönteni: A maradék kettő közül vajon melyik a 3-as, illetve 4-es? Mi sem egyszerűbb... Most a kettés pozícióba léptessük a motorunkat! A fentihez hasonló módon érintsük GND-re pillanatra a kettesszámú, ezután a két ismeretlen szál egyikét. Most megint a kettést, majd a maradék ismeretlent. Amelyik a helyes irányú és mértékű elmozdulást adta, arra tegyük a 3-as címkét, a másikra, pedig a 4-eset. Ennyi az egész!!! Elsőre talán körülményes, de ha megszokjuk a módszert, egy motort kb. egy perc alatt lehet így kimérni.

Illeendő ilyenkor egy utolsó tesztet végezni: 1,2,3,4 sorrendben érintgessük felváltva a vezetékeket GND-re, és lássunk csodát, a motorkánk szépen, egyenletes lépésekkel bicegve fordulni fog. Megpróbálhatjuk a 4,3,2,1 sorrendet is, akkor meg visszafele fog fordulni.

A teszt során hasznos hosszabb mutatót készíteni a tengelyre, hogy a csillógó, vékony fém ellenére is jól látható legyen az elmozdulás. Ez célszerűen lehet egy kidobott rádió forgatógombja, amit kis csavarral rögzíthető, s erre már pillanatragasztóval tudunk szívószálát, hurkapálcikát erősíteni. Nagyon szépen felnagyítja a picike elfordulást, hatalmas segítséget jelentve ezzel a tesztelés során. Azonban a fantázia határtalan: próbálkozhatunk öntapadós árazó címkével, a tengelyre ráhúzott, vastag, pipa alakban meghajlított szívószállal, stb...

A fáziskivezetések és a GND közé betehetünk nyomógombokat, mikrokapcsolókat, s ekkor a számítógép, illetve az elektronika működését kényelmesebben tudjuk szimulálni, illetve próbálgatni a téves kombinációk hatásait a motorra.

Teljes lépéses vezérlési mód: ::

Miután az egyszerűbb, de durvább lépést adó egészlépéses üzemmódot megismertük, most áttekinjük,

hogyan lehet az előbbi felbontásra ráduplázni, és a fordulat század részét jelentő lépés helyett most 200 részre osztjuk el a kört!

Ezt úgy tudjuk megtenni, hogy nem egyszerűen a következő tekercsre átkapcsoljuk az áramot, hanem bevezetünk egy középső fázist, a „fél lépést”, amikor egy időben a két szomszédos tekercs van bekapcsolva. Értelemszerűen a motor áramfelvétele ekkor dupla nagyságú, viszont a mágneses fogacskák a forgórészrel úgy fordulnak be, hogy az állórész két fogacskája közé mutatnak. Ennek oka egyszerű: a két lépéshez tartozó fogak egyforma erővel húzzák a forgórészt, így az a kettő között lesz stabil állapotban.

Fontos megemlíteni, hogy a fél lépés állapot csak addig marad fent, míg a motor áram alatt van. Ha az áramot kikapcsoljuk, akkor előre/hátra a legközelebbi egészlépésbe fog azonnal beállni a motor. Erre a programozás során érdemes ügyelni majd! Ugyanis az áramot a motorunkra ismét rákapcsolva egy adott ideig a fél lépés kombinációját kell tartani, majd csak utána lehet a következő állapot kombinációját beállítanunk, ha biztosan finom indítást szeretnénk elérni. A féllépéses vezérlés diagrammját az **1., ábra** mutatja. Láthatóan ez is pofonegyszerű, akárcsak a későbbiekben ismertetett vezérlőprogram.

Vizuális leírás a motorunkról: ::

Eddig nem beszéltem a motor néhány, fontos sajátosságáról: a melegedésről, az indulási, valamint benntartási nyomatékról, illetve a maximális üzemiidőről; a bekapcsolt tekercs melegedni fog. Minél tovább van áram alatt, illetve magasabb az áramerősség, természetesen annál jobban! Ezért az egyszerűbb elektronikák csak a léptetés ideje alatt adnak feszültséget a tekercsre, majd amikor az már biztosan elfordította a következő pozícióba a motort, akkor azonnal lekapcsolják. A léptető motort gyakran használják „szakaszos” üzemben is. Ekkor a léptetés alatt folyamatosan kap áramot valamelyik tekercs mindig, de ez a művelet 1..2 percnél nem tart tovább, ezután pedig lekapcsolják az áramot a tekercsekről, hagyják hűlni motorunkat. Ez elsőre meglepő, de tegyük hozzá: a motor nyomatéka is meglepő tud lenni! Ha a kézi léptetéskor meg akarjuk forgatni a tengelyt, akkor azt tapasztaljuk, hogy árammentes állapotban is kell egy érezhető erő az elforduláshoz, azonban ha bármely tekercsen áram van, a motor rendkívül erősen „ragaszkodik” a pillanatnyi pozíciójához. Látható tehát, hogy más az árammal átjárt, illetve az árammentes motor tartónyomatéka. Ha pl. egy robotba építünk steppert, akkor érdemes figyelni erre, hiszen a kikapcsolt motor esetén elforduló tengely miatt elveszíthetjük a pontos pozíciókat! A problémára több megoldást találtak ki a szakemberek:

Az első, hogy egy féket építenek a tengelyre, ami akkor old, ha a motor áram alatt van, és akkor szorít, ha árammentes. Ez remek megoldás, csak a mechanika és a plusz elektromágnes miatt drága, körülményes, illetve

1., ábra: a féllépéses üzemmód vezérlési módja

1. lépés	2. lépés	3. lépés	4. lépés	5. lépés	6. lépés	7. lépés	8. lépés	1. lépésfázis	2. lépésfázis	3. lépésfázis	További lépések...
Első tekercs	Első tekercs és második tekercs	Második tekercs	Második tekercs és harmadik tekercs	Harmadik tekercs	Harmadik tekercs és negyedik tekercs	Negyedik tekercs	Negyedik tekercs és első tekercs	Első tekercs	Első tekercs és második tekercs	Második tekercs	5 így tovább...

Az ábrát készítette: a szerző.

karbantartást igényel..

A következő megoldás abból a megfigyelésből adódik, hogy az elektromágneses tér erőssége a távolság négyzetével arányosan csökken. Azaz egy relét, elektromágnes, vagy éppen a motorunkat mindig megindítani a nehezebb. Amikor már kezd befordulni a vasmag a helyére, akkor csökken a távolság, négyzetesen növekszik a vonzóerő is. A pozícióban tartáshoz tehát kisebb mágneses tér is elegendő lenne, mint a léptetéshez.

A kisebb mágneses teret úgy érik el, hogy a 12V-os tápfeszültséget 5V-ra csökkentik le, amikor a motor mozdulatlan, és 12V-ra emelik fel, amikor lépnie kell. Ez nagyon ügyes megoldás, mert egyszerű, olcsó, és megbízható. 5V-on a tekercsek nem melegsznek számottevően, de a benntartási nyomatékuk így is nagyobb, mint a 12V-on mért nyomaték megindulásakor, azaz nem a benntartás a gyengébb láncszem, s ennyi már nekünk elegendő. Szintén egy okos kis „trükk”, hogy a motort induláskor egy 12V-ra feltöltött kondenzátor közbeiktatásával kötik a tápfeszültségre. Ekkor 12V tápfeszültség, plusz a kondenzátorban tárolt 12V feszültség miatt kezdetben 24V éri a tekercset. Ez kétszeresére megnöveli a kezdeti nyomatékot, vagyis a leggyengébb részét az üzemnek. Amikor a kondenzátor töltése „elfogy”, egy dióda segítségével a feszültség beáll 12V-ra, s a motor így mozog tovább. Amikor pedig a forgatóüzem szünetel, a táp visszakapcsol 5V-ra.

Olyan is szokás csinálni, hogy a szögsebességtől (fordulatszámától) teszik függővé a tekercseken áthaladó áramot. Belátható ugyanis, hogy a fordulatszám emelésével (minél gyorsabban szeretnénk lépegetni) egyre inkább csökken a nyomaték, azaz mindinkább hajlamossá válik „megcsúszni”, téveszteni a motorunk. Azonban nem mindig kell gyorsan menni, tehát átmenetileg kissé túlterhelhetjük a motorunkat, ha az átlagos terhelési határt nem lépjük át. Azután szokás áramgenerátorral vezérelni a motort, ami kezdetben akár 60V-os feszültséget is „rádurranthat” a tekercsekre, majd az elfordulás közben ezt veszi vissza a névleges értékre. Számos ilyen, illetve hasonló trükköcske létezik, ami még több erőt képes motorunkból kifacsarni. S mindez még semmi! Van egy igen érdekes, ún. - finomléptetéses -, precíziós üzemmód. Ez azt jelenti, hogy nem ki/bekapcsolt tekercsekkel dolgozunk, hanem folyamatosan, szinuszosan változó értékű feszültségekkel. Ekkor a feszültségek tetszőlegesen finom felbontásban állíthatók, azaz a motor tetszőleges, a fogacskák közötti pozíciót felvehet. Hiszen a fix lépések közei tetszőleges számra felbonthatóvá válnak! Félelmetes, amit így a léptetőmotorunkból kihozhatunk, de sajnos a vezérlő elektronika ára és bonyolultsága is gondolkodásra inti az embert: ilyen csak különlegesen indokolt esetben szoktunk alkalmazni.

E megoldások azonban már az ipari kategóriákba tartoznak, és nem valók kezdőknek. Ezért mi csupán egy rendkívül egyszerű, de ennek ellenére remekül működő, 12V-os vezérlőáramkörrel ismerkedünk meg a következő, folytatásban. Hasonlóan egyszerű kis tesztprogramunk is erre fog épülni.

Azonban addig gyakoroljuk a motorok bemérését, illetve a beszerzést, hogy a következőkben csupán néhány apró alkatrészt kelljen összekötni, és máris futtatható legyen a motorvezérlő programunk.

Kis Norbert
norbimagan@freemail.hu